

CZU 343.126

CONSTATĂRI PRIVIND REALIZAREA DREPTULUI LA UN PROCES ECHITABIL ÎN CAZUL ARESTULUI PREVENTIV

*Conf. univ. dr. Vitalie IONAȘCU,
Alexandru NEGOIȚĂ*

Abstract

In this article, the observance of the procedural guarantees enjoyed by the accused or, as the case may be, the defendant under preventive arrest, and the grounds that make the application of this preventive measure reasonable will be analyzed. In the same context, the study also includes research, both from a theoretical and practical point of view, respecting the right to a truly fair trial of the person in respect of whom preventive detention was applied, through the lens of the ECtHR jurisprudence research, a prerogative enjoyed by the parties in the process of examining the approach regarding the application of preventive arrest. At the same time, the study aims at the problem of preparation time in order to effectively study the materials of the criminal case by the defense when it is aimed to submit the approach regarding the application of the arrest after the person has been detained, considering that in practice it has been found that the defenders fail to study in sufficient measure the materials of the criminal file which leads to the admission of some abuses on the part of law enforcement bodies.

Keywords: *trial, fair, detention, pretrial detention, criminal, court, defense, guarantee, accused, jurisprudence*

Introducere

Un proces echitabil, cu siguranță, implică ideea de stat de drept care are ca elemente definitorii excluderea arbitrariului și respectarea cadrului legal existent. Arestarea preventivă reprezintă cea mai aspră măsură preventivă prevăzută de legislația procesual penală, dat fiind faptul că învinuitului sau după caz inculpatului i se aduce o atingere esențială dreptului la libertate, ultimul fiind privat totalmente de libertate pe o perioadă până la 30 de zile sau, după caz, această perioadă fiind posibil de prelungit până la 12 luni cumulativ.

Dreptul la libertate reprezintă un drept fundamental și inalienabil la care nicio persoană nu poate renunța. În acest sens, jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului (în continuare CtEDO) scoate în evidență faptul că orice privare de libertate este necesară să fie realizată în strictă conformitate cu cadrul

legal, astfel punându-se pe prim plan apărarea individului împotriva arbitrariului autorităților de drept.

Articolul 6 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului (în continuare CEDO), garantează dreptul la un proces echitabil, fiind proclamat principiul supremației legii, pe care este construită o societate democratică, precum și rolul primordial al sistemului judiciar în administrarea justiției, care reflectă moștenirea comună a Statelor Contractante¹.

Republica Moldova deseori a fost condamnată de către CtEDO în legătură cu faptul că nu au fost asigurate garanțiile procesuale ale învinuiților sau ale inculpaților în cazurile în care în privința lor a fost aplicată măsura arestului preventiv. De exemplu, în cauza *Castraveț contra Moldovei*, reclamantul s-a plâns că arestarea sa preventivă a fost una nemotivată și că nu a putut comunica cu avocații săi în mod confidențial; de asemenea, la baza arestării sale au servit temeieri formale și bănuieli neîntemeiate². Într-o altă hotărâre, *Țurcan contra Moldovei*, unde CtEDO a dat câștig de cauză, reclamantii au invocat faptul că instanțele judecătorești nu au avut la bază temeieri suficiente în vederea arestării lor, aceștia nu au avut acces la materialele cauzei penale pentru a contesta arestul preventiv și că instanța a omis să audieze un martor³.

Metodologia de cercetare

În vederea realizării unei cercetări complete și obiective, în prezenta lucrare au fost aplicate un șir de metode de cercetare, printre care: metoda analizei, metoda logică, metoda studiului comparat și metoda sistemică.

Conținutul de bază al cercetării

CtEDO a accentuat permanent ideea că dreptul la un proces echitabil reprezintă de fapt „principiul proeminenței dreptului”.

Totuși, actualmente cu părere de rău, identificăm diverse deficiențe care afectează într-o măsură considerabilă realizarea dreptului la un proces echitabil, fapt confirmat și de studii și rapoarte elaborate de diverse organizații neguvernamentale și experți în domeniu, care își propun identificarea și cercetarea obstacolelor întâlnite în calea realizării accesului liber la justiție și a procesului echitabil.

¹ L.M. Trocan, „Garantarea dreptului la apărare în lumina dispozițiilor tratatelor internaționale specializate în materia drepturilor omului și jurisprudenței CEDO”, în *Analele Universității „Constantin Brâncuși” din Târgu Jiu, Seria Științe Juridice*, nr. 4 din 2010, pp. 111-128.

² CtEDO, *Castraveț c. Republicii Moldova*, cauza nr. 23393/05, disponibil la <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-112793>.

³ CtEDO, *Țurcan c. Republicii Moldova*, cauza nr. 5895/15, disponibil la <http://agent.gov.md/turcan-v-republica-moldova/>.

În acest context, printre cauzele care determină încălcarea dreptului la un proces echitabil, se enumeră: serviciile necalitative prestate de către apărători, neadmiterea probatoriului la solicitarea învinuitului sau inculpatului, nivelul înalt de influențe necorespunzătoare în sistemul judecătoresc care afectează imparțialitatea judecătorilor, influența politică din partea partidelor aflate la guvernare, care periclitează independența sistemului judecătoresc, precum și alte situații ce fac imposibilă realizarea și asigurarea unui proces penal de-a dreptul echitabil.

În cauza *Idalov c. Russia*, CtEDO a scos în evidență faptul că justificarea pentru oricare termen de detenție, oricât de scurt, trebuie argumentată de către autorități. Argumentele pentru sau împotriva eliberării nu trebui să fie: „generale și abstracte”⁴.

Procurorul are obligația să prezinte motive pertinente și suficiente pentru detenție, pe lângă existența unei bănuieli rezonabile, aplicate deja la primul act prin care s-a dispus arestarea preventivă, adică „imediat” după arestare. Mai mult, atunci când se soluționează chestiunea eliberării sau arestării, instanțele sunt obligate să ia în considerare posibilitatea aplicării unor măsuri alternative arestării preventive, dat fiind faptul că arestul preventiv este cea mai aspră măsură preventivă prevăzută de legislația procesual-penală, ce aduce atingere dreptului la libertatea persoanei⁵.

Din analiza prevederilor constituționale, „orice persoană are dreptul la judecarea în mod echitabil, în mod public și într-un termen rezonabil, a cauzei sale de către o instanță independentă și imparțială, instituită de lege, care va hotări asupra temeiniciei oricărei acuzații îndreptată împotriva sa”⁶.

Prin urmare, în vederea asigurării dreptului la un proces echitabil în cazul aplicării arestului preventiv, este indispensabil de a asigura, învinuitului sau după caz inculpatului, posibilitatea realizării unui spectru larg de drepturi și garanții procesuale, prevăzute de actele normative naționale cât și de tratatele și convențiile internaționale, la care Republica Moldova este parte. Doar printr-o astfel de abordare s-ar asigura echitabilitatea corespunzătoare în procesul penal.

Este unanim acceptat că una dintre cerințele fundamentale ale unui proces echitabil într-o societate cu adevărat democratică constituie garantarea dreptului la apărare. Dreptul la apărare, astfel cum este reglementat în dispozițiile legale, „reprezintă un drept procesual garantat tuturor părților pe tot parcursul procesului penal, care se realizează prin multiple modalități precum ar fi: dispozițiile

⁴ *Idalov c. Rusia (GC)*, cererea nr. 5826/03, disponibilă la <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/pdf?library=ECHR&id=001-121294&filename=CASE%20OF%20IDALOV%20v.%20RUSSIA%20-%20%5BRomanian%20Translation%5D%20legal%20summary%20by%20the%20COE%20FECHR.pdf&logEvent=False>

⁵ *Ibidem*.

⁶ Constituția Republicii Moldova din 29.07.1994, publicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 78 din 29.03.2016.

procedurale, asistența juridică și, nu în ultimul rând, prin modul de organizare și funcționare al instanțelor judecătorești”⁷.

Problema dacă este rezonabil ca învinuitul/inculpatul să fie privat de libertate și să se afle în detenție trebuie examinată în fiecare caz aparte în contextul circumstanțelor specifice ale cauzei. Prelungirea detenției poate fi justificată în fiecare caz concret numai dacă există indici speciali privind cerința veritabilă de interes public care, ținând cont de principiul prezumției de nevinovăție, prevalează asupra necesității respectării dreptului la libertatea individuală garantat de articolul 5 al CEDO⁸.

Potrivit Hotărârii Plenului Curții Supreme de Justiție cu privire la aplicarea de către instanțele judecătorești a unor prevederi ale legislației de procedură penală privind arestarea preventivă și arestarea la domiciliu⁹, se recomandă ca „demersul de aplicare a arestului să fie respins, dacă acuzatorul de stat nu dovedește că măsurile preventive mai ușoare decât arestul stipulate în art. 175, alin. (3), Cod de procedură penală (în continuare CPP), nu pot înlătura riscurile invocate”¹⁰.

Totodată, reieșind din prevederile hotărârii prenotate, bănuiala rezonabilă privind săvârșirea unei infracțiuni urmează a se întemeia pe toate circumstanțele concrete ale cauzei, o simplă suspiciune nefiind suficientă pentru aplicarea arestului preventiv. Prin urmare, analizând dacă există o bănuială rezonabilă, judecătorul de instrucție are datoria de a verifica dacă există acele elemente de fapt care ar fi în stare să convingă un observator obiectiv că persoana ar fi putut săvârși infracțiunea.

Bănuiala rezonabilă trebuie să fie bazată pe probe administrate în conformitate cu prevederile CPP. Așadar, arestarea preventivă poate fi dispusă doar dacă există o bănuială rezonabilă că învinuitul sau inculpatul a săvârșit infracțiunea care formează obiectul urmăririi penale sau judecării cauzei.

În acest context, CtEDO a constatat că „a existat o bănuială rezonabilă de comitere a unei infracțiuni atunci când: la domiciliul învinuitului/inculpatului s-au găsit obiecte care aveau legătură cu infracțiunea, când la domiciliu au fost

⁷ I. Dolea, „Cod de procedură penală. Comentariu aplicativ”, Chișinău, Ed. „Cartier juridic”, 2016, ISBN 978-9975-3111-3-7, p. 111.

⁸ Kudla c. Poloniei (MC), cauza nr. 30210/96, disponibilă la <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/pdf?library=ECHR&id=001-182631&filename=CASE%20OF%20KUDLA%20v.%20POLAND%20-%20%5BRomanian%20translation%5D%20legal%20summary%20by%20the%20IER%20>.

⁹ Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova, despre aplicarea de către instanțele judecătorești a unor prevederi ale legislației de procedură penală privind arestarea preventivă și arestarea la domiciliu, disponibilă la https://jurisprudenta.csj.md/search_hot_expl.php?id=48.

¹⁰ Art. 175 alin. (3) din Codul de procedură penală al Republicii Moldova nr. 122 din 14.03.2003, publicat în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 248-251 din 05.11.2013, disponibil la https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=138724&lang=ro

găsite gloanțe, iar persoana era suspectată că acordă susținere unei grupări teroriste, sau când la domiciliu au fost găsite arme, iar persoana era suspectată că este liderul unei grupări criminale”¹¹.

O altă idee importantă în acest sens este că potrivit art. 176 alin. (3) CPP, se impune îndatorirea procurorului și a instanței de judecată de a aprecia și a argumenta proporționalitatea „luând în calcul și anumite elemente precum caracterul rezonabil al bănuielii, gravitatea și gradul prejudiciabil al faptei incriminate, apreciate în fiecare caz în parte, însă fără a se expune asupra vinovăției”¹².

Rezonabilitatea bănuielii o stabilește un observator independent. Astfel, procurorul, îndeosebi la înaintarea demersului de aplicare a arestării preventive, urmează să fie sigur că va convinge judecătorul privind existența minimului de probe care confirmă fapta incriminată și participarea învinuitului la comiterea acesteia¹³.

Un exemplu reprezentativ este cauza O.P. contra Moldovei reclamată la CtEDO¹⁴, conform căreia reclamanta fiind învinuită de abuz în serviciu, a invocat încălcarea drepturilor sale garantate de art. 5 al CEDO și anume dreptul la libertate; de asemenea ultima a invocat și încălcarea art. 6 al CEDO, adică „dreptul la un proces echitabil, din cauza adoptării unor decizii arbitrare cu privire la aplicarea și prelungirea arestului preventiv în privința sa timp de aproximativ un an, deși ultima invocase inexistența unei suspiciuni rezonabile în săvârșirea infracțiunii imputate ei de falsificare a documentelor bancare, în calitate de fostă angajată a unei bănci”. De asemenea, reclamanta s-a plâns că cererile ei au fost examinate cu întârzieri nejustificate.

În acest caz, CtEDO a reiterat faptul că materialele prezentate de organul de urmărire penală, care au stat la baza hotărârilor instanțelor naționale de judecată de aplicare și prelungire a arestului preventiv al învinuitei, nu au fost suficiente pentru a convinge un observator independent că învinuita ar fi putut săvârși infracțiunea imputată ei. Prin urmare, CtEDO a constatat o încălcare a art. 5 din CEDO, dat fiind faptul că „arestul preventiv al învinuitei în perioada 21 ianuarie 2017-3 ianuarie 2018 nu fusese justificat de o suspiciune rezonabilă că ea ar fi comis fapta penală incriminate”¹⁵.

¹¹ CtEDO, Svetoslav Hristov c. Bulgariei, cauza nr. 36794/03, disponibilă la [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22display%22:\[2\],%22tabview%22:\[%22related%22\],%22itemid%22:\[%22001-102619%22\]%7D](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22display%22:[2],%22tabview%22:[%22related%22],%22itemid%22:[%22001-102619%22]%7D).

¹² Art. 176 alin. (3) din Codul de procedură penală al Republicii Moldova nr. 122 din 14.03.2003, publicat în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 248-251 din 05.11.2013, disponibil la https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=138724&lang=ro.

¹³ Codul de procedură penală al Republicii Moldova.

¹⁴ CtEDO, cauza O.P. c. Republicii Moldova, 26.10.2021, disponibilă la <http://agent.gov.md/wp-content/uploads/2022/04/O.P.-v.-MDA-hotarare-ROM.pdf>, accesat la data de 31.08.2023.

¹⁵ *Ibidem*.

În aceeași ordine de idei, organul de urmărire penală nu a putut prezenta fapte, date sau informații obținute prin intermediul mijloacelor de probă prevăzute de CPP, care ar fi în stare să convingă un observator independent și imparțial cu privire la săvârșirea infracțiunii de către ultima.

Astfel, CtEDO a constatat că nu există o bănuială rezonabilă când detenția în baza acuzației se bazează doar pe probe indirecte obținute de la un informator anonim. Serviciul de informații susținea, în baza informațiilor operative nejustificate prin alte probe, că persoana este implicată în trafic de arme. Persoana a fost reținută pentru simplul fapt că se afla în casa unei persoane bănuite că este membru al unei organizații teroriste¹⁶.

O altă cerință inerentă, în vederea desfășurării unui proces echitabil, o constituie contradictorialitatea procesului penal. Acesta, constituind un principiu de bază, asigură în mod firesc examinarea completă și obiectivă a cauzei, în vederea stabilirii adevărului obiectiv.

Principiul contradictorialității este considerat „o realizare esențială a procesului penal contemporan”. Totodată, acest principiu constituie „o condiție iminentă pentru soluționarea unei cauze penale în cel mai just mod. El creează condițiile de ordin procesual și organizațional maxim favorabil pentru examinarea completă și sub toate aspectele a cauzei și, ca efect, adoptarea unei hotărâri judecătorești adecvate. Principiul contradictorialității este principiul general al procesului penal și, în mod normal, ar trebui să se aplice și să fie respectat pe tot parcursul procesului penal”¹⁷.

În literatura de specialitate se menționează că: „Principiul contradictorialității este o regulă esențială a procesului penal contemporan. Acest principiu este privit ca o condiție sine qua non pentru soluționarea justă a unei cauze penale, deoarece creează condiții de ordin procesual și organizațional maxim favorabile pentru examinarea completă și sub toate aspectele cauzei. De vreme ce drepturile omului, inclusiv ale persoanei în privința căreia se exercită actul de justiție penală, au fost recunoscute prioritare, contradictorialitatea este cea care contribuie în cel mai direct mod la protecția juridică a drepturilor omului”¹⁸.

O trăsătură specifică a contradictorialității în procesul penal presupune conferirea de drepturi egale pentru părți, prezentarea probelor și examinarea acestora, probe care servesc atât la constatarea vinovăției, cât și a nevinovăției de către instanța de judecată, aceasta din urmă având un rol pasiv.

¹⁶ CtEDO, Labita c. Italiei, cauza nr. 26772/95, disponibilă la <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/pdf?library=ECHR&id=001-182633&filename=CASE%20OF%20LABITA%20v.%20ITALY%20-%20%5BRomanian%20translation%5D%20legal%20summary%20by%20the%20IER%20>.

¹⁷ CtEDO, Castraveț c. Republicii Moldova, cauza nr. 23393/05, disponibilă la <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-112793>, p. 399.

¹⁸ O. Cebotari, A. Nastas, „Principiul contradictorialității și egalității armelor în cadrul procesului penal”, în Revista Institutului Național al Justiției, 2020, nr. 1(52), DOI: 10.5281/zenodo.3747784, p. 52.

Având premisa, conform art. 308 alin. (3) CPP, că „demersul privind arestarea preventivă se depune la judecătorul de instrucție cu cel puțin 24 de ore până la expirarea termenului de reținere, iar în cazul minorului – cu cel puțin de 5 ore până la expirarea termenului de reținere”, constatăm că legea procesual-penală are un caracter inadaptat din considerentul că se acordă un interval de timp limitat apărătorilor în vederea pregătirii corespunzătoare pentru ședința de judecată, unde urmează a fi soluționată chestiunea privind admiterea sau respingerea demersului procurorului privind arestarea preventivă, iar acest lucru afectează în mod direct dreptul la un proces echitabil, prin urmare instituindu-se o carență în realizarea justiției¹⁹. În acest caz, considerăm că timpul acordat apărătorului pentru a lua la cunoștință materialele cauzei penale și a probatoriului administrat este unul insuficient, fapt care inevitabil se răsfrânge asupra echitabilității procesului penal.

Ținând cont de numărul mare de condamnări ale Republicii Moldova de către CtEDO, în ceea ce privește încălcarea art. 6 al CEDO, care prevede dreptul la un proces echitabil, **putem concluziona** că aceasta nu este altceva decât o consecință a atitudinii subiective sau poate chiar neglijente a organelor de drept vizavi de reglementările legislației procesuale autohtone și îndeosebi a celei internaționale prin care sunt apărate drepturile și libertățile persoanelor care se află în interacțiune cu justiția. Problema semnalată vizează în special punerea în practică a dispozițiilor referitoare la aplicarea arestului preventiv, cu referire la admiterea probatoriului, examinarea justă, conform propriei convingeri a probelor prezentate de către părți, bănuiala rezonabilă, argumentarea acelor riscuri invocate și alte aspecte inerente.

În acest context, devine prioritară și importantă recomandarea CtEDO ca la examinarea demersului chestiunii privind aplicarea arestului preventiv, prezumția libertății ar trebui să fie prioritară, iar temeiurile care justifică necesitatea dispunerii acestei măsuri trebuie să fie reale, bazate pe date și probe concludente care ar fi în stare să convingă un observator obiectiv că învinuitul sau inculpatul ar fi fost în stare să săvârșească infracțiunea. În acest sens, ar fi rezonabil ca legiuitorul să impună criterii clare și obligatorii privind aprecierea nivelului de risc prin prezența elementelor de fapt pertinente, concrete și obiective anexate la cauza penală.

Referințe bibliografice

1. O. Cebotari, A. Nastas, „Principiul contradictorialității și egalității armelor în cadrul procesului penal”, în Revista Institutului Național al Justiției, 2020, nr. 1(52), pp. 39-44, DOI: 10.5281/zenodo.3747784.

¹⁹ Art. 308 alin. (3) din Codul de procedură penală al Republicii Moldova.

2. I. Dolea, „Cod de procedură penală. Comentariu aplicativ”, Chișinău, Ed. „Cartier juridic”, 2016, 1172 p. ISBN 978-9975-3111-3-7.
3. L.M., Trocan, „Garantarea dreptului la apărare în lumina dispozițiilor tratatelor internaționale specializate în materia drepturilor omului și jurisprudenței CEDO”, în *Analele Universității „Constantin Brâncuși” din Târgu Jiu, Seria Științe Juridice*, nr. 4 din 2010, pp. 111-128.
4. Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale, semnată la 04.11.1950, la Roma, intrată în vigoare la 03.09.1953, ratificată prin Hotărârea Parlamentului RM nr.1298-XIII din 24.07.97, în vigoare pentru RM de la 01.02.1998.
5. Constituția Republicii Moldova din 29.07.1994, publicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 78 din 29.03.2016, disponibilă la https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=136130&lang=ro, accesat la data de 31.08.2023.
6. Codul de procedură penală al Republicii Moldova nr. 122 din 14.03.2003, publicat în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 248-251 din 05.11.2013, disponibil la https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=138724&lang=ro, accesat la data de 31.08.2023.
7. Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova, despre aplicarea de către instanțele judecătorești a unor prevederi ale legislației de procedură penală privind arestarea preventivă și arestarea la domiciliu, disponibilă la https://jurisprudenta.csj.md/search_hot_expl.php?id=48, accesat la data de 31.08.2023.
8. *Castraveț c. Republicii Moldova*, cauza nr. 23393/05, disponibilă la <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-112793>, accesat la data de 26.08.2023.
9. *Idalov c. Rusia (GC)*, cauza nr. 5826/03, disponibilă la <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/pdf?library=ECHR&id=001-121294&filename=CASE%20OF%20IDALOV%20v.%20RUSSIA%20-%20%5BRomanian%20Translation%5D%20legal%20summary%20by%20the%20COE%2FECHR.pdf&logEvent=False>, accesat la data de 31.08.2023.
10. *Kudla c. Poloniei (MC)*, cauza nr. 30210/96, disponibilă la <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/pdf?library=ECHR&id=001-182631&filename=CASE%20OF%20KUDLA%20v.%20POLAND%20-%20%5BRomanian%20translation%5D%20legal%20summary%20by%20the%20IER%20>, accesat la data de 31.08.2023.
11. *Labita c. Italiei*, cauza nr. 26772/95, disponibilă la <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/pdf?library=ECHR&id=001-182633&filename=CASE%20OF%20LABITA%20v.%20ITALY%20-%20%5BRomanian%20translation%5D%20legal%20summary%20by%20the%20IER%20>, accesat la data de 31.08.2023.

12. Cauza O.P. c. Republicii Moldova, 26.10.2021, disponibilă la <http://agent.gov.md/wp-content/uploads/2022/04/O.P.-v.-MDA-hotarare-ROM.pdf>, accesat la data de 31.08.2023.

13. Svetoslav Hristov c. Bulgariei, cauza nr. 36794/03, disponibilă la [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22display%22:\[2\],%22tabview%22:\[%22related%22\],%22itemid%22:\[%22001-102619%22\]%7D](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22display%22:[2],%22tabview%22:[%22related%22],%22itemid%22:[%22001-102619%22]%7D), accesat la data de 31.08.2023.

14. Țurcan c. Republicii Moldova, cauza nr. 5895/15, disponibilă la <http://agent.gov.md/turcan-v-republica-moldova/>, accesat la data de 31.08.2023.